

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Психологія правоохоронної діяльності»
вибіркових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти

053 Психологія (Юридична психологія)

Тема № 4. *Основи професійно-психологічної підготовки співробітників
правоохоронних органів*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології
та психології Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробник:

доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Бойко С.М.

Рецензенти:

1. доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції № 4

1. Професійні та психологічні якості працівників правоохоронних органів.
2. Професійна психологічна підготовленість як складова частина професійної майстерності.

Література

Основна

1. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник ; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ: ВД «Дакор», 2019. 236 с
[https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psyhologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jurydychna%20Psyhologija%20(1).pdf)
2. Гуменюк Л.Й., Сулятицький І.В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навчальний посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. 648 с
<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/446/1/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%A1%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
3. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/50_1-uridichna_psihologiya-Bocheluk.pdf
4. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5870/Psykhologia%20u%20profesiinii%20diialnosti%20politsii_navch%20posib_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=y
5. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Основы юридической психологии : учебник. Изд. 3-е, испр. и доп. Харьков : Одиссей, 2010. 352 с.
6. Скрыбін О.М. Професійно-психологічна підготовка працівників національної поліції : конспект лекцій. Дніпро : Дніпров. Держ. ун-т. внутр. справ, 2016. 43 с.
https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/563583/mod_resource/content/1/%d0%9b%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d1%97%20%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85.%d0%bf%d1%96%d0%b4%d0%b3%d0%be%d1%82.%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%b2%d0%bd.%20%d0%9d%d0%9f.pdf
7. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с. ел.ресурс.
https://elearn.nubip.edu.ua/pluginfile.php/639007/mod_resource/content/0/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BA%

D0%BE%20%D0%9E.%D0%93.%20%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf.

Допоміжна

1. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с.

<https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>.

2. Лефтеров В. О. Юридична психологія : матеріали для лекцій (для студентів 3 курсу спеціальності 053 «Психологія» на 2019-2020 н.р.).

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14714/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Шинкаренко І.О. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 174 с.

https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/yp_23_11.1.pdf

4. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв, та ін.; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 242 с.

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2500>

5. Горбенко Д. А. Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України. дис...канд. псих. наук : 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 307 с.

<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/5200/6/%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>

6. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. / МВС України, нац. академ. нац. гвард. України ; за заг. ред. проф. І. І. Приходька ; І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін. ; Харків, 2016. 571 с. : іл. 11; табл. 11; бібліогр. : 81 назва.

http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4007/1/%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1_%d0%bf%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%d1%80_%d0%b4%d1%96%d1%8f%d0%bb%d1%8c%d0%bd%202016.pdf

Інтернет ресурси

1.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_p_racivnikiv_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції

1. Професійні та психологічні якості працівників правоохоронних органів.

Професійно важливі якості слідчих, суддів, прокурорів пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю та послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу. Складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей особистості, які прямо залежать від її психологічної структури та обраної професії.

Розмаїтість наведених характеристик обумовлює складність професії, пов'язаної з правоохоронною діяльністю, її багатоаспектну спрямованість, високу виховну роль. **У психології розрізняють професіографію.**

Професіографія — технологія вивчення вимог, які пред'являються професією до особистісних якостей і психофізичних можливостей людини, її використову-

ють з метою розроблення інформаційних, діагностичних, корекційних і формулюючих методичних посібників і практичних рекомендацій для забезпечення взаємовідповідності людини і професії. Професіографія забезпечує формулювання практичного завдання й організацію його вирішення з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці. Професіографія охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності — соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні та соціально-психологічні. Детальність їх вивчення залежить від соціального замовлення.

Професіографія сприяє оптимізації і підвищенню ефективності тієї чи іншої професійної роботи.

Професіографія — це визначення завдань, які становлять зміст роботи та визначення здібностей, знань, умінь і відповідальності, що вимагають від робітника успішного виконання певної роботи або здійснення відповідної діяльності. Тобто, професії і спеціальності за вимогами, які пред'являються працівникові.

Психографія — це не тільки метод психології. Це загальний метод аналізу, опису трудової діяльності й умов праці.

Комплексний, систематизований, короткий і багатосторонній опис виду роботи, який призначений для проведення психологічного вивчення праці і використання в подальшій практичній діяльності, називається психологічною професіографією. Послідовність проведення досліджень при застосуванні психографічного методу. Важливою частиною професіограми є психограма, яка є психологічним аналізом структури професіональної діяльності. Зміст і об'єм професіограми залежить від мети, з якою вивчають професії. Метою може бути профвідбір, профорієнтація, профконсультація, виробниче навчання, раціоналізація режиму й умов праці.

Враховуючі, що наша дисципліна стосується психології правоохоронної діяльності, розглянемо професіограму слідчого.

Професіографія — це визначення завдань, які становлять зміст роботи та визначення здібностей, знань, умінь і відповідальності, що вимагають від робітника

успішного виконання певної роботи або здійснення відповідної діяльності. Тобто, професії і спеціальності за вимогами, які пред'являються працівникові.

Психографія — це не тільки метод психології. Це загальний метод аналізу, опису трудової діяльності й умов праці.

Комплексний, систематизований, короткий і багатосторонній опис виду роботи, який призначений для проведення психологічного вивчення праці і використання в подальшій практичній діяльності, називається психологічною професіографією.

Послідовність проведення досліджень при застосуванні психографічного методу.

Важливою частиною професіограми є психограма, яка є психологічним аналізом структури професіональної діяльності. Зміст і об'єм професіограми залежить від мети, з якою вивчають професії. Метою може бути профвідбір, профорієнтація, профконсультація, виробниче навчання, раціоналізація режиму й умов праці.

Психологічне вивчення професій є необхідною умовою наукової організації праці. Юридична психологія, вивчаючи закономірності психічної діяльності в слідчій, судовій та іншій юридичній та правоохоронній діяльності, покликана розкрити психологічну своєрідність цієї діяльності, охарактеризувати психологічну сторону професійних якостей, необхідних для слідчого, судді, оперативного працівника та інших працівників юридичної праці, вказати шляхи їх придбання і вдосконалення.

Підвищення якості праці юриста неможливо без урахування індивідуальних особливостей його особистості та відповідності особистісних якостей об'єктивним вимогам даної професії.

Одним з головних результатів психологічного аналізу юридичної діяльності має з'явитися створення юридичної професіограми, що представляє собою комплексне відбиття основних сторін цієї діяльності, а також якостей, які в ній реалізуються.

Діяльність кожної юридичної спеціальності в тій чи іншій мірі включає в себе наступні сторони: соціальну, пошукову, реконструктивну, комунікативну, організаційну та засвідчувальну.

1. Соціальна діяльність. Вона охоплює політичний аспект у діяльності слідчого, прокурора, оперативного працівника, і т. д. як організаторів боротьби зі злочинністю на доручених їм ділянці. Діяльність ця включає профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця для повернення його до соціальної норми поведінки.

2. Пошукова діяльність полягає в збиранні вихідної інформації, необхідної для вирішення професійних завдань. Питома вага цієї діяльності найбільш високий в професіограмах слідчого, оперативного працівника, судді.

3. Реконструктивна діяльність. Це поточний і завершальний аналіз усієї зібраної інформації у справі і висунення на базі її синтезу, аналізу та спеціальних знань робочих версій (гіпотез). Планування роботи є також результат реконструктивної діяльності.

4. Комунікативна діяльність полягає в отриманні необхідної інформації в процесі спілкування. Особливо велика питома вага ця діяльність має при допитах, а також у діяльності адвокатів, оперативних працівників та інших.

5. Організаційна - полягає в вольових діях з перевірки робочих версій і їх реалізації.

6. Засвідчувальна складається в умінні висловлювати отриману інформацію по юридичній справі в законом передбаченій формі письмових актів-документів (постанов, протоколів, вироків та ін.).

Можна розглянути професіограму оперуповноваженого карного розшуку.

Професіограма оперуповноваженого карного розшуку включає докладний опис усіх сторін його діяльності, необхідних якостей і навичок. Перші дослідження професіограми працівників різних професій в правоохоронній системі належить В. Л. Васильєву, це була професіограма слідчого і вона є свого роду професійним портретом слідчого, побудованим на даних психологічних і соціологічних методів вивчення його діяльності.

Оперуповноважений карного розшуку - одне з головних дійових осіб такої форми кримінального розслідування як дізнання. На органи дізнання законом покладається проведення оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність - система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та розшукових засобів.

Пошукові заходи - дії оперативних працівників по встановленню ще невідомих подій злочину і винних осіб, злочинів - готуються і скоєних не встановленими особами.

Розвідувальні заходи - дії негласних штатних працівників оперативних підрозділів або осіб, які співпрацюють з ними, які проникли в злочинне середовище для збору інформації про структуру злочинної організації, розкриття головних учасників злочинів (лідерів, організаторів, посібників і діючих корумпованих осіб), своєчасного виявлення особливо небезпечних злочинів.

Оперуповноважений карного розшуку працює над розкриттям, розслідуванням і попередженням кримінальних злочинів - вбивств, розбоїв, грабежів, крадіжок і т.п.

Діяльність оперуповноваженого карного розшуку здійснюється у двох формах:

1) виїзд на місце події разом із слідчим, участь в огляді, обшуку та інших слідчих діях

2) попередження або передбачення реалізації задуму злочинця шляхом затримання на гарячому за допомогою використання професійних прийомів і методів (одержання необхідної інформації про небезпечних злочинців, їхні зв'язки, наміри)

Оскільки діяльність оперуповноваженого карного розшуку протікає нерідко в екстремальних умовах і характеризується великою емоційною напруженістю, її повинен виконувати професіонал, що володіє великою особистою сміливістю і емоційною стійкістю.

Професіограма оперуповноваженого карного розшуку

Пошуковий аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку полягає в:

1. Виявленні слідів злочину (тут величезну роль грає професійна спостережливість, яка забезпечується наявністю чітко сформульованої задачі, а також психологічна спостережливість);
2. Створення "портрета" злочинця, тобто його характерних - рис, що дозволяють вести розшук і подальшу ідентифікацію особи (дактилоскопічні відбитки пальців, словесний портрет та ін.).

Реконструктивний аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку виражається в:

- 1) уявному відтворенні (разом зі слідчим) картини минулого - події злочину - по доказах (слідах минулого), які залишилися в сьогоденні (тут взаємодіють переходячи один в одного наочно-дієве, образне і абстрактне мислення професіонала);
- 2) розробці основних версій у справі (тут, як і на останній стадії, аналіз і синтез мислення професіонала мають рівне значення: версії, план розслідування, оцінка доказів - результат поєднання аналізу та синтезу);
- 3) створенні плану, оптимально націленого на успішне розкриття злочину.

Засвідчувальний аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку полягає в запису отриманої (добутої) інформації - у спеціальній письмовій формі в повному обсязі і чіткому викладі.

Організаційний аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку включає вміння:

- 1) організувати свою діяльність протягом кожного дня, оскільки йому доводиться виїжджати на місце події, зустрічатися з людьми, відвідувати медичні установи для бесіди з потерпілими і т.д. (Потрібна висока самодисципліна);
- 2) точно планувати свій і чужий час;
- 3) організувати добровільних помічників, громадськість, використовувати їх допомогу.

Соціальний аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку визначається прагненням попередити злочини на своїй ділянці, що вимагає від нього

знання професійного контингенту та вміння створити обстановку, що перешкоджає злочинним намірам.

Комунікативний аспект діяльності оперуповноваженого карного розшуку полягає в його спілкуванні з:

1. Підозрюваним (встановлення з ним контакту вимагає наполегливості, витримки і міцних нервів);
2. Злочинцем в момент затримання (вміння швидко орієнтуватися в ситуації, щоб затриманим був саме той, хто скоїв злочин);
3. Добровільними помічниками;
4. Потерпілим та ін.

Оперуповноважений карного розшуку повинен вміти спілкуватися з людьми різного соціального стану та посадового статусу, знайти індивідуальний підхід до директора підприємства, керівника фірми, деградованих злочинцeve і т.п. (Необхідний тверезий облік мінливої обстановки, вибір оптимальних шляхів вирішення завдань, поєднання переконання і примусу при дотриманні правових норм).

Експерт - криміналіст покликаний відшукати сліди на місці злочину і тим самим сприяти відправленню справедливого правосуддя.

Пошуковий аспект діяльності експерта-криміналіста виявляється:

- 1) при огляді місця події разом зі слідчим, якому він допомагає відшукати і зафіксувати сліди скоєного злочину;
- 2) при проведенні за дорученням слідчого або суду експертних досліджень представлених предметів, зброї та. т.д., встановленню їх взаємозв'язку з підозрюваним (виробляються за допомогою науково - технічних прийомів, а також логічних і психічних пізнавальних актів, які складають загальну основу ототожнення - ідентифікації) .

Реконструктивний аспект діяльності експерта-криміналіста включає:

- 1) аналіз і синтез отриманої інформації;
- 2) формулювання робочої гіпотези;
- 3) розробку плану дослідження;
- 4) підсумковий (остаточний) висновок.

Здійснення того чи іншого виду професійної діяльності приводить до двох протилежних наслідків: 1) удосконалення психологічних якостей особистості; 2) виникнення професійної деформації. Професійна деформація становить появу в особистості певних психологічних змін, що впливають на якість виконання діяльності.

У практичній діяльності людини **психограма** — це психологічний портрет професії та професіонала.

Термін «психограма» був введений на початку XX століття німецьким психологом В. Штерном, який розробив методику складання узагальненого психологічного портрету конкретної особистості. Штерн запропонував також скласти часткову психограму, яка відображає не всі сторони особистості а тільки важливі для певної практичної задачі. Наприклад, психограма особистості успішного професіонала, яка відзеркалює професійно важливі якості. При цьому мова не йде про конкретну особистість (конкретну людину), а про типовий портрет успішного професіонала.

Складання **психограми** — результат ретельного і різнобічного вивчення професії. Цей процес називається професіографуванням. Етапи складання психограми:

1. Установлення переліку обов'язкових задач, які повинен виконувати професіонал.
2. Реконструкція дій, необхідних для досягнення заданих цілей.
3. Співвіднесення важливих і часто повторюваних, провідних (основних) професійних дій і психічних функцій, процесів, здатностей та умінь, які забезпечують їх виконання.

Таким чином, складається модель роботи професіонала, модель роботи його психіки, встановлюються його професійні якості і потрібний рівень їх розвитку (високий, середній або низький).

Психограма - найважливіша частина професіограми - характеристика вимог, що пред'являються професією (спеціальністю) до психологічних якостей людини. Її зміст і обсяг визначаються цілями профвідбору, профнавчання, профорієнтації, переміщення та інших елементів кадрової політики.

Для складання психограми використовуються наступні джерела інформації: документи (інструкції, положення, хронометражні таблиці, описи), усні і письмові опитування працівників, у тому числі анкети, особисті спостереження, лабораторні та природні експерименти, дані «пілотажних» (пробних, цільових) досліджень, ергономічні дослідження на робочих місцях (киноциклографія, електроокулографія, телеметрія фізіологічних параметрів, електроенце-фалографія, телехронорефлексометрія) та ін.

Психограма професії – система професійно важливих якостей, що складають психологічну кваліфікацію професії. Під професійно важливими якостями слід розуміти професійні здібності і характеристики особистості, що забезпечують ефективне виконання діяльності. Іншими словами, психограма описує тип працівника (його особистісні особливості), які якнайкраще підійдуть для даної професії. Відповідно психограма може враховувати акцентуації характеру працівника, тип темпераменту (тип нервової системи і тип протікання нервових процесів), особливості поведінки у конфліктних та фрустраційних ситуаціях, стійкості до монотонії, особливостей протікання пізнавальних процесів (домінуючий тип пам'яті, мислення, сприймання, уваги), особливостей соціального і життєвого досвіду працівника тощо.

Психограма може бути розроблена за окремими трудовими операціями. У такому випадку психограма зазвичай є громіздким документом, тому практично доводиться користатися лише коротким висновком, що являє собою висновок професіографування.

Складовим елементом професіограми виступає **психограма слідчого**, яка є результатом психологічного аналізу змісту трудової діяльності працівника слідчого підрозділу та характеризується сукупністю професійно важливих психологічних та психофізіологічних якостей, що присутні цій професійній діяльності.

Етапи складання психограми. Складання психограми - підсумок ретельного вивчення професії з різних сторін. Цей процес називається професіографуванням. Етапи складання психограми:

1. Встановлення переліку обов'язкових завдань, які виконуються професіоналом.

2. Реконструкція дій, необхідних для досягнення заданих цілей (дій зовнішніх і виконуваних у внутрішньому плані).

3. Співвідношення важливих часто зустрічаються, провідних професійних дій і психічних функцій, процесів, здібностей, умінь, що забезпечують їх виконання

Псіхограми, які складаються для професійного відбору, мають специфічні властивості, виражені в орієнтації на дослідження більш стабільних властивостей, що розмежовують індивідуумів за рівнем ефективності праці.

Наприклад, максимально важливі компоненти в структурі здібностей водіїв - це ряд сенсомоторних властивостей, динамічний окомір, широкий розподіл, а також висока швидкість переключення уваги. Для годинникаря або коректора само важливі інтенсивність і високий рівень зосередженості уваги. А для диспетчера важливо мати високий рівень просторових уявлень, оперативне мислення і емоційну стійкість.

Під час складання псіхограмми для профвідбору, важливо враховувати подвійні вимоги до співробітника. Це вимоги, які визначають ряд необхідних і некомпенсируемое властивостей нервової системи, а також особистість в цілому. Ці вимоги пред'являються до кожного середньому співробітнику професії. Інша група вимог визначає потенціал працівника в досягненні високих показників в професії.

2. Професійна психологічна підготовленість як складова частина професійної майстерності.

Основні компоненти професійно-психологічної готовності: професійно значущі якості, вміння та навички професійного спілкування, вміння та навички забезпечення особистої безпеки, саморегуляція професійної поведінки.

Психологічна готовність включає в себе як важливий компонент потребу фахівця в професійному самовдосконаленні.

Перелік видів професійної діяльності, які позначені різним рівнем екстремальності, постійно розширюється. Найважливішими етапами підготовки фахівця до

ефективної та безпечної діяльності в таких умовах вважаються професійний відбір, професійна підготовка та безпосередня професійна діяльність.

Проте у спеціальній літературі ще не достатньо чітко визначено зміст і структуру такої надзвичайно важливої складової ефективності та безпечності здійснення екстремальних видів діяльності як психологічна готовність. Її формування є одним із пріоритетних завдань впродовж професійної підготовки та подальших етапів професійного становлення фахівця.

П.П. Горностай — український психолог, фахівець в галузі психології особистості вважав, що під поняттям **«професійна готовність»** доцільно розуміти загальну готовність людини до професійної діяльності (як психологічну, так і фізичну), що може бути як тривалою (професійна підготовленість), так і короткочасною.

Тривала готовність являє собою систему інтегрованих властивостей, знань, досвіду особистості. Ця готовність поєднує в собі усвідомлення ролі певної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо вирішувати професійні завдання, установку на актуалізацію наявних знань. **Короткочасна психологічна готовність** являє собою особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта образу структури певної дії та стійкої спрямованості свідомості на її виконання (включає в себе різного роду установки на усвідомлення завдання, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату.

Удосконалення діяльності Національної поліції та виконання покладених на неї завдань значною мірою залежить від рівня професійного відношення до посадових обов'язків.

При вирішенні службових завдань співробітники нерідко стикаються з необхідністю діяти в умовах дефіциту часу й інформації, у нестандартних умовах, які вимагають творчого підходу, в умовах підвищеної відповідальності за наслідки своїх слів і вчинків, а також в умовах конфліктності спілкування і психологічного

протиборства. Перераховані вище обставини характерні для всіх служб і підрозділів Національної поліції. Однак існують і специфічні для кожної служби особливості професійної діяльності (карний розшук та інші).

Уявляється, що одним із пріоритетних напрямків професійної підготовки має стати психологічна підготовка співробітників Національної поліції. Для того, щоб бути психологічно і педагогічно підготовленим до діяльності, співробітнику варто постійно вдосконалювати свою професійну майстерність.

Він повинен не тільки тренувати в собі професійно значущі якості, але й уміти виключати негативний вплив первинних установок, у —полонії яких він може перебувати, і які можуть заважати деякою мірою своєчасному розв'язанню службових задач.

Серед структурних компонентів професійно важливих якостей слідчого слід виділити **інтелектуальні якості**. Інтелектуальні якості слідчого характеризуються – швидким сприйняттям інформації; логічним, стратегічним та абстрактним мисленням; професійною пам'яттю, яка відзначається високою ступеню організованості та гостротою запам'ятовування; орфографічною культурою письма; навичками швидкого перекладу усної мови у письмову; аналітичними здібностями інтелекту при сприйнятті інформації, висуванні гіпотез, версій та ін.

Наступний структурний компонент професійно важливих якостей компетентності фахівця Національної поліції – це **моральні якості** слідчого, які пов'язані із захистом справедливості, утвердженням добра, боротьбою зі злом та несправедливістю; глибоким розумінням цінності особи, її гідності, прав, інтересів та життя як найвищої соціальної цінності держави; прагненням завжди бути на висоті моральних вимог і виконувати їхне заради контролю або страху перед покаранням, а через внутрішні моральні потреби; вмінні зберегти оптимальний, здоровий морально-психологічним настроєм в будь-якій ситуації.

Вольові професійно важливі якості компетентності слідчого характеризуються складними сукупностями вольових якостей та емоційної витримки.

Оскільки слідчий при необхідності своєчасно повинен створити слідчу оперативну групу, керувати діями кожного учасника групи і бути спільною командою,

тому, що він очолює і координує роботу у процесі досудового слідства: оперуповноважених, експертів, спеціалістів, і являється відповідальним за кінцевий результат розкриття справи, – вирішальними тут є **ділові якості**. На нашу думку ділові якості слідчого, полягають у двох складових елементах: **організаційних і лідерських**.

Згідно з дослідженням А.В. Москаленко у структурі професійно важливих якостей професії слідчого найбільшу частку складають **комунікативні якості** (25,8% від загальної кількості професійно важливих якостей).

Науковець О.Ф. Скакун **комунікативні професійно важливі якості** розглядає як: вміння встановити контакт та уникати обговорення тих питань, які традиційно визивають суперечності (наприклад, вести розмову про політику, релігію); вміння здійснювати контроль над процесом бесіди; вміння проявляти співчуття, коли це доречно; психологічна спостережливість – вміння виявляти правду та брехню у відповідях, встановлювати істину по справі; володіння акторськими даними: здатністю зобразити незадоволення, страх, радість та інші емоції, у незалежності із ходом власних істинних роздумів і не виявляючи своїх справжніх емоцій в кожному випадку; шанобливе відношення до співбесідника та ін. Особливу увагу заслуговують також **психофізіологічні якості** (емоційна рівноваженість; психічна витриманість; вміння працювати в екстремальних умовах та стресових ситуаціях). Як зазначає О.С. Губарева професійно значущі психофізіологічні якості індивіда зумовлені природними задатками та впливають на успішність формування професійно важливих якостей (швидкість сенсомоторних реакцій, зорово-рухової координації, екстра-інтроверсія, енергетизм, типологічні якості нервової системи та інше). А.В. Москаленко зазначає, психофізіологічні професійно важливі якості полягають у здатності пристосовуватися до частої зміни характеру роботи протягом робочого дня; уміння знаходити шляхи вирішення завдання (наприклад, визначення причин помилок у діяльності, планування роботи тощо), користуючись уявою, не бачачи самого об'єкту діяльності чи не сприймаючи безпосередньо ситуацію; обережність, володіння собою, витримка при виконанні складної та відповідальної роботи; здатність тривалий час виконувати одноманітну, монотонну роботу,

не знижуючи її інтенсивності та якості, здатність зберігати працездатність, володіти собою, бути спокійним у несподіваних робочих ситуаціях, готовність до дії, реакції на раптові сигнали та ситуації, здатність швидко переносити увагу з одного об'єкта на інший.

Діяльність працівників поліції базується на **професійному спілкуванні**. В процесі спілкування виявляється сутність людини, досягається взаєморозуміння, партнерські відносини під час виконання поставлених завдань. Ефективні навички спілкування дозволяють прогнозувати поведінку іншої людини в певних обставинах, що може бути корисним для працівників поліції під час виконання особливо важливих завдань. Спілкування – одна з форм взаємодії людей. Процес обміну повідомленнями між людьми є невіддільною частиною їхнього соціального буття і засобом формування та функціонування їхньої свідомості, індивідуального та суспільного. За допомогою професійного спілкування відбувається взаємодія людей у ході спільної діяльності, передача досвіду. Спілкуючись з населенням, поліцейські виконують службові завдання, від їхнього уміння спілкуватися з людьми, встановлювати психологічний контакт залежить виконання поставлених завдань та ефективність їхньої службової діяльності. **Комунікативні навички поліцейського є найбільш важливими елементами в структурі професійної майстерності працівників поліції.**

Працівники поліції повинні мати певні **комунікативні навички**, а саме: вміння швидко встановлювати психологічний контакт з незнайомими людьми, слухати інших людей, вміти застосовувати методи психологічного впливу на людей під час здійснення оперативно-службової діяльності, вміти долати психологічні бар'єри у спілкуванні. Комунікативна компетентність правоохоронця передусім розкривається у ставленні до людей, до самого себе, до обраної професії, в умінні контролювати та регулювати свою поведінку, професійно аргументувати свою точку зору. Важливим складником професійного спілкування працівника поліції є його **комунікативна культура**. Ефективне спілкування працівників поліції відбувається завдяки поєднанню зовнішньої та внутрішньої культури. Внутрішня культура – це духовне багатство особистості, її знання та почуття, світогляд та ідеали,

принципи та цілеспрямованість. Тоді як зовнішня культура це ступінь її реалізації у службовій діяльності та повсякденних взаєминах. Також важливими є зовнішній вигляд, вміння та навички, культура спілкування. Вдала комунікація поліцейського залежить від вміння застосовувати специфіку професійного спілкування, яке має низку важливих особливостей. Одним з важливих моментів у спілкуванні поліцейського з громадянами є те, що він повинен не тільки вміти професійно спілкуватися, а й здійснювати психологічний вплив на опонентів.

Професійна підготовка є організованим і цілеспрямованим процесом оволодіння співробітниками органів внутрішніх справ знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішного розв'язання оперативно-службових задач.

Важливою складовою частиною професійної підготовки співробітників НП має стати психологічна підготовка. Оскільки не тільки знання норм права, наказів та інструкцій, але й знання людей, їхньої психології дозволить їм правильно розумітися на складних переплетеннях людських відносин, характерів, вчинків і доль, приймати вірні рішення. Про професійну майстерність співробітника можна говорити лише тоді, коли він професійно навчений і психологічно підготовлений.

Результати психолого-педагогічних досліджень свідчать про те, що в структуру професійної майстерності співробітників НП входять дві групи компонентів: **професійна навченість і психологічна підготовленість. Професійну навченість** співробітників НП утворює сума професійних знань, навичок і вмінь, які ними засвоюються під час початкової підготовки і перепідготовки (у випадку одержання нового фаху). Розв'язуючи професійні задачі по профілактиці, розкриттю і розслідуванню злочинів, охорони громадського порядку тощо, працівники поліції зіштовхуються з найрізноманітнішими способами людських переконань. Поряд із необхідністю протистояння відверто злочинним, кримінально карним проявам антигромадської поведінки, правовому нігілізму, що набув певного поширення в суспільстві останнім часом, співробітникам НП необхідно вміти розумітися і на причинах, різних мотивах, потребах, почуттях та інших психологічних особливостях такої поведінки. Психологічна підготовка співробітника НП є процесом активізації його

здібностей до певного виду діяльності. **Психологічна підготовленість** співробітників НП є сукупністю сформованих і розвинених професійних і психологічних характеристик, які відповідають особливостям оперативно-службової діяльності і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення.

Структуру психологічної підготовленості можна подати в такому вигляді:

- загальна психологічна культура;
- професійно розвинені психологічні якості, навичок й уміння;
- професійна психологічна усталеність.

Постійне удосконалення професійної майстерності співробітників практичних підрозділів НП здійснюється в процесі службової і бойової підготовки, однак при цьому з поля зору цілком упускається такий важливий елемент як психологічна готовність. При розгляді психологічної готовності співробітника НП до професійної діяльності варто враховувати два аспекти: 1) знання власних психологічних особливостей, уміння використовувати власні резерви; 2) знання психології різних категорій людей і вміння використовувати їх у своїй роботі.

Психологічна готовність - це виявлення суті властивостей і стану особистості. Готовність - це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності.

Психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої - риси особистості: переконання, професійні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій.

Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Вони є фундаментом якостей особистості. Якості і психологічні властивості особистості, психічні особливості і моральні якості, що є основою установки майбутнього професіонала на усвідомлення функцій своєї праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з можливостями - характеристики психологічної готовності.

Суть психологічної готовності:

- моральні та психологічні якості і можливості особистості;
- відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності і об'єктивності свідомості.

Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

В структурі психологічної готовності до професійної діяльності виділяють такі компоненти:

- мотиваційний;
- орієнтаційний;
- пізнавально-оперативний;
- емоційно-вольовий;
- психофізіологічний;
- оцінюючий.

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення та інш.;

Орієнтаційний компонент - це ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро орієнтаційного компонента – ціннісні орієнтації особистості, глибина професійно-педагогічного світогляду. До його основних структурних одиниць відносяться узагальнені професійні знання, погляди, переконання, принципи і готовність діяти в практичних ситуаціях відповідно до них.

До пізнавально-операційного аспекту психологічної готовності входять професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, мислення, професійні здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності - почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль.

Психофізіологічний аспект психологічної готовності складають впевнення у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують вчителю високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Формування, підвищення і підтримання високої професійної підготовленості працівників підрозділів поліції може бути успішним лише за умови чіткого розуміння того, чому та як навчати, які якості необхідно формувати, удосконалювати і підтримувати. Навчати необхідно для професійної діяльності, і формувати при цьому ті знання, навички, уміння і якості, які відповідають її вимогам. Це стосується й психологічної підготовленості – комплексу різних форм і методів навчання, націлених на формування, підвищення і підтримання психологічної підготовленості особового складу. Очевидно, що одночасно варто формувати ті психологічні характеристики, із яких складається психологічна підготовленість, яка відповідає вимогам оперативно-службової діяльності.